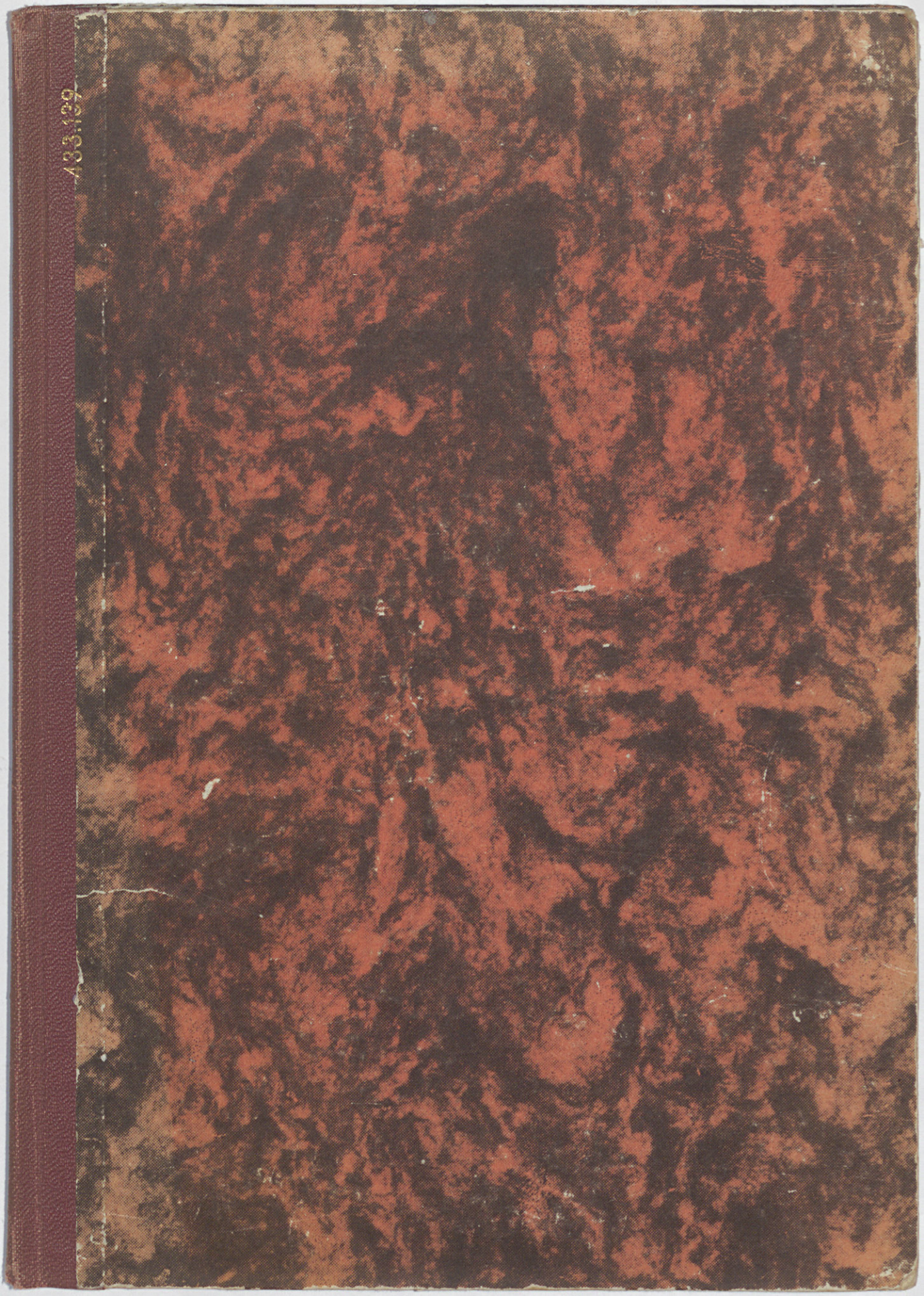

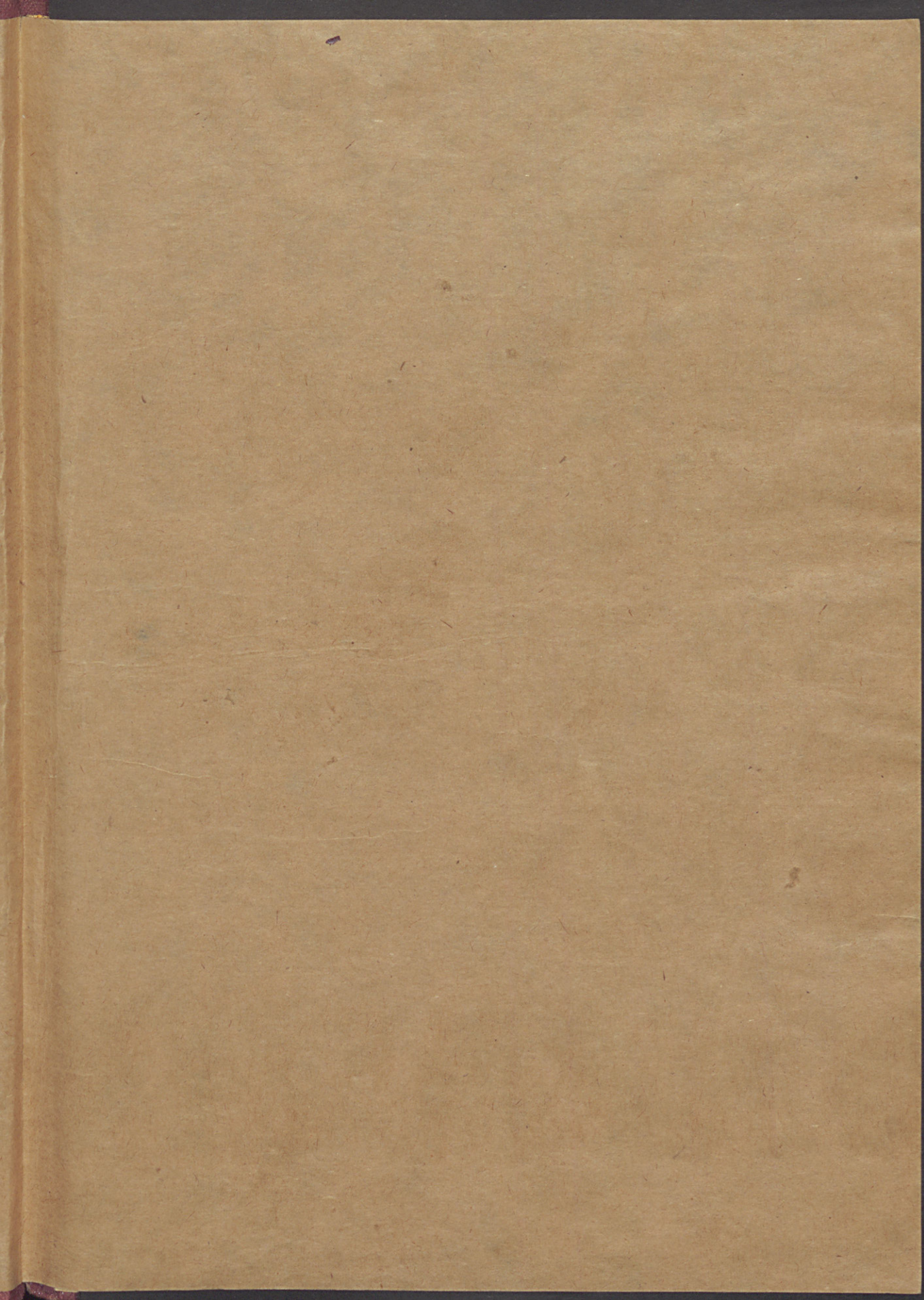
433.129

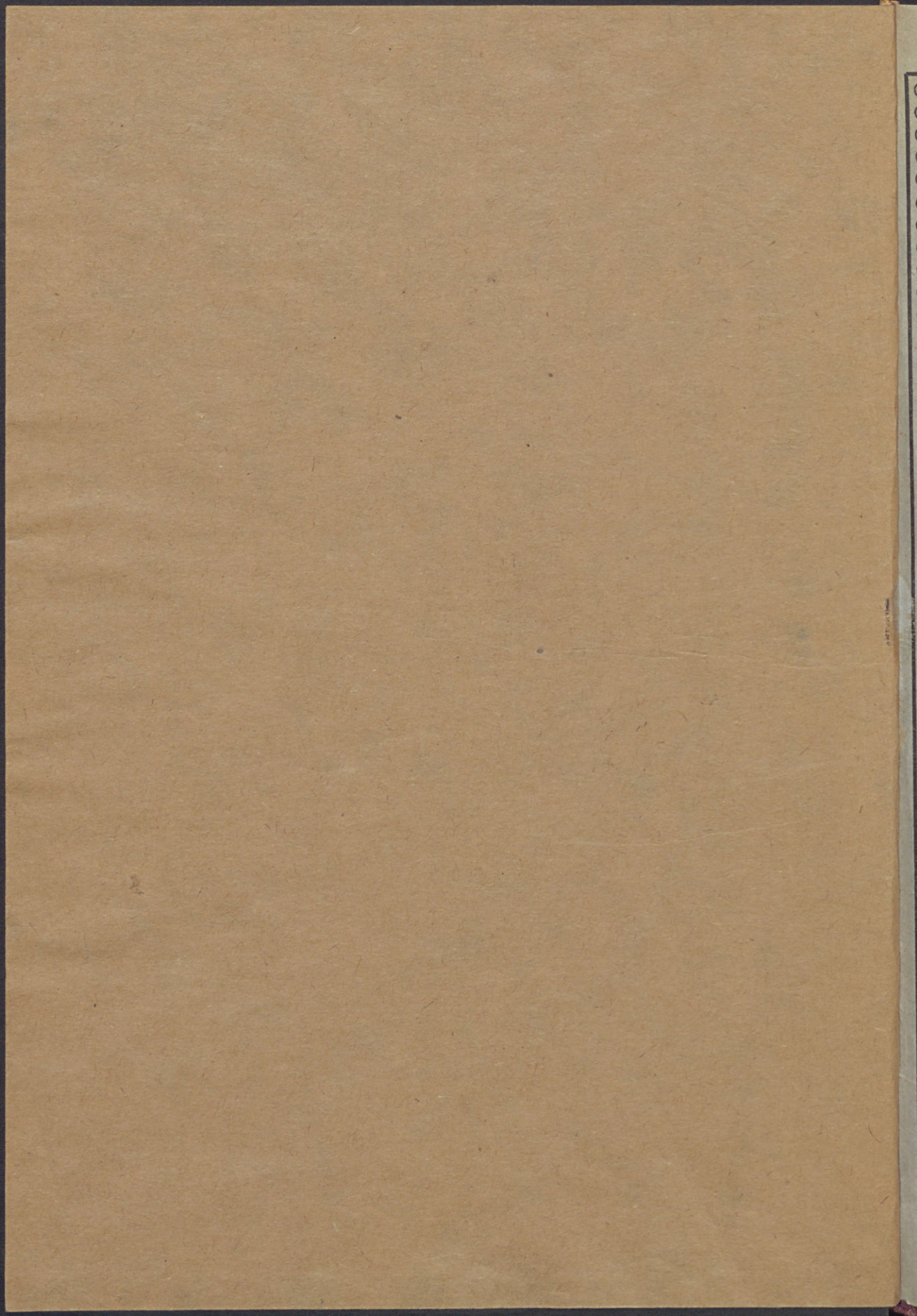

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

7064 0649

DEBRECEN LAKOSSÁGÁNAK ÖSSZETÉTELE

COMPOSITION DE LA POPULATION DE DEBRECEN

ÍRTA

KOVÁCS ALAJOS DR

H. ÁLLAMTITKÁR

A M. KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
IGAZGATÓJA

KÜLÖNLENYOMAT

A „MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE“
1927. ÉVFOLYAMÁNAK 5. SZÁMÁBÓL.

BUDAPEST, 1927.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG, MAGYAR KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDA

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

1950

Debrecen lakosságának összetétele.

Composition de la population de Debrecen.

Résumé. Au point de vue du nombre des habitants, Debrecen est la troisième ville de la Hongrie actuelle. Pendant 200 ans, la population s'en accrut de 10.000 à 103.000; c'est surtout au cours des vingt dernières années ayant précédé la guerre que le développement y a été très considérable. D'un côté, l'accroissement naturel de la population était sain; de l'autre, les immigrants augmentaient annuellement de mille unités le nombre des habitants (voir le tableau 1), par suite de quoi la proportion des personnes nées à Debrecen diminuait graduellement (tableau 2).

Située au centre de la région calviniste, la ville avait jadis une population exclusivement calviniste, mais l'immigration augmenta fort le nombre des habitants appartenant à d'autres religions (tableaux 3 et 4). La plupart des immigrants non calvinistes se fixèrent au centre de Debrecen (voir le tableau 5 et la carte). Les Hongrois forment 99% de la population. Comme les habitants d'autre langue — il n'y en a que parmi les immigrants — s'assimilent au milieu hongrois (tableau 6), le hongrois prédomine de plus en plus parmi eux (tableau 7). Quant aux langues étrangères, c'est l'allemand qui est le plus répandu; il est parlé par 10.250 habitants. Cependant, la connaissance de cette langue diffère grandement parmi les divers cultes (tableau 8).

L'instruction primaire — le nombre des habitants sachant lire et écrire — se répandant graduellement, 86,3% de la population au-dessus de six ans savent lire et écrire. Cette proportion est gâtée par le territoire extérieur de la ville (tableau 9). C'est parmi les catholiques grecs qu'on trouve le plus d'illettrés et parmi les luthériens les moins (tableau 10), mais les différences s'effacent de plus en plus. Le nombre des habitants ayant fait l'école moyenne augmente également fort (tableau 11); à cet égard, les catholiques romains, et surtout les israélites, ont une proportion plus favorable que la population calviniste autochtone (tableau 12).

En ce qui concerne les professions exercées par la population, cette ville agricole prend de plus en plus un caractère commercial et industriel; le nombre des gens instruits

y augmente également bien fort (tableau 13). Au centre, prédominent les commerçants, les industriels, les habitants instruits; plus on va vers la périphérie, plus augmente le nombre des gens de profession agricole. Dans les quartiers situés aux environs de la gare, est très élevée la proportion des habitants employés aux voies de communications (tableau 14). Si l'on ne considère que la population active, seul le nombre des femmes s'y est considérablement accru pendant les dix dernières années; cependant elles travaillent plutôt dans l'agriculture que dans l'industrie (tableau 15).

Il est intéressant d'observer comment, par suite du développement de l'industrie manufacturière et du changement des usages et des costumes, certaines branches d'industrie ont lentement fléchi (tableau 16).

En examinant le rapport des métiers avec les cultes, on obtient un tableau très curieux (tableau 17). La population calviniste autochtone prédomine fort dans l'agriculture; mais dans le commerce, elle cède le terrain aux israélites plus remuants (tableau 19), qui, déjà, forment presque la moitié de cette branche de profession. La plupart des catholiques romains sont des fonctionnaires ou des cheminots. En général, les israélites exercent les professions exigeant une plus haute instruction et offrant une situation plus favorable (tableau 18); ceux de la „classe instruite“ ont une profession libérale (avocats, médecins, acteurs, etc., tableau 20).

24,6% de la population appartiennent à la bourgeoisie; 10,1% à la classe instruite; 65,3% à la classe ouvrière. Jusqu'en 1910, la proportion de la bourgeoisie diminuait et celle des deux autres classes augmentait. La guerre ayant interrompu le développement de la grande industrie, le nombre des petits industriels s'est accru, mais leur force économique est très faible; aussi le changement observé au profit de la bourgeoisie, n'est-il qu'apparent.

A trianoni Magyarországon a lakosság számára nézve harmadik legnagyobb város Debrecen. Ma már lakossága meghaladja a 100.000-et s így a nemzetközi terminológia szerint is az ú. n. nagyvárosok közé számítható, s így is szerepel a nemzetközi

statisztikai kiadványokban. A trianoni országcsontkítás még emelte Debrecen jelentőségét. Magyarország mai lakosságának Debrecen népessége immár 1·3%-át teszi, míg 1910-ben az ország lakosságának csak 0·5%-a lakott Debrecenben.

Debrecen lakosságának fejlődését 1720-ig tudjuk visszavezetni, bár az 1720-iki lélekszám, melyet Acsádi Ignác állapított meg ismert munkájában,¹⁾ csak a háztartások száma alapján van kiszámítva. 1720-tól kezdve a fejlődés menete a következő:

Év Année	Lakosság száma Population de la ville	Év Année	Lakosság száma Population de la ville
1720	10.000	1869	46.111
1787	29.153	1880	51.122
1805	27.563	1890	56.940
1815	38.962	1900	²⁾ 72.351
1825	45.587	1900	²⁾ 75.006
1836	49.176	1910	92.729
1850	30.906	1920	103.186
1857	36.283		

Az első pozitív szám Debrecen lakosságáról az 1787-ben II. József alatt tartott népszámlálás adata. Ha hitelt adhatunk az 1720-as lélekszámnak, akkor a XVIII. században 67 év alatt Debrecen lakossága majdnem megháromszorozódott. Az 1805. évi lélekszám az ú. n. nem nemesi összeírásnak az adata, de valószínűleg a valóság alatt marad, mert a következő összeírások adatai erősen meghaladják ezt a számot. Az 1815. és 1825. évi adatok, amelyek szintén a nem nemesi összeírás adatai, erőteljes fejlődésről számolnak be, úgyszintén Fényes Eleknek 1836-ból származó népességi adata. Debrecen lakossága ekkor már majdnem elérte az 50.000 főt. Az 1848—49-iki szabadságharc végzetes kimenetele, úgy látszik, Debrecen lakosságát is erősen megfogyasztotta, mert a szabadságharc utáni osztrák népszámlálás 1850-ben csak alig 31.000 főnyi lakosságot talált. Azóta a fejlődés állandó és fokozatos s több évtizedben a 20%-ot is erősen meghaladta. Még a világháborús éveket magában foglaló utolsó évtizedben is több mint 10%-os szaporodást ért el Debrecen lakossága.

¹⁾ Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában.

²⁾ Polgári népesség. — Population civile.

³⁾ Polgári és katonai népesség. — Population civile et militaire.

Az utolsó négy évtizedről azt is meg tudja mondani a statisztika, hogy a népesség növekedésében milyen része volt a természetes szaporodásnak és milyen része a bevándorlásnak. Az alábbi kimutatás ad képet erről:

H. oldalhoz H. Falta

1. A népesség természetes és tényleges szaporodása az utolsó négy évtizedben.

Accroissement naturel et effectif de la population dans les quatre dernières dizaines d'années.

Évtized Dizaine d'années	Természetes szaporodás Accroissement naturel		Tényleges szaporodás Accroissement effectif		Vándorlási különbözet Différence de migration	
	szám nombre	%	szám nombre	%	szám nombre	%
1881—1890	3.076	6·0	5.818	11·4	2.742	5·4
1891—1900	5.627	9·5	16.054	27·2	10.427	17·7
1901—1910	7.432	9·9	17.723	23·6	10.291	13·7
1911—1920	3.479	3·8	10.457	11·3	6.978	7·5

E kimutatásban kedvező jelenség az, hogy a világháborúig a természetes szaporodásnak nemcsak abszolút száma, de viszony száma is fokozatosan növekedett, ami a közegészségügyi állapotoknak nagyfokú javulására vall. A tényleges szaporodás és a bevándorlási többlet is az 1890—1900 közötti évtizedben volt a legnagyobb. Ettől kezdve Debrecen átlagosan 1000 bevándorlót tud felmutatni évenként. Ez a szám még a világháborús utolsó évtizedben is körülbelül meg volt, mert ennél az évtizednél figyelembe kell venni, hogy a természetes szaporodás a pontosan nem ismert számú hősi halottak nélkül van kiszámítva, ha tehát a hősi halottak számát 2.500-ra tesszük, természetes szaporodás az utolsó évtizedben csupán 1000 lélek, a bevándorlási többlet pedig ehhez képest körülbelül 9.500-ra emelkedik. El lehet mondani tehát, hogy Debrecen a háborús évek alatt is megtartotta vonzóerejét a közelebbi és távolabbi környék lakosságára.

A nagyfokú bevándorlást mutatják azok az adatok, amelyek a lakosságot születési hely szerint részletezik. A 2. számú összeállítás ad erről érdekes képet.

30 év alatt e szerint a helybeli születésűek aránya 65·8%-ról 51·6-re szállt le, a hajdumegyiek aránya viszont 11·8%-ról 17·9-re, más magyarországi születésűek pedig 21%-ról 29·5-re növekedett. Magából Hajdu vármegyéből 1910-ben 16.640 ember tartózkodott Debrecenben, a megye lakos-

2. A lakosság megoszlása születési hely szerint.

Répartition de la population suivant le lieu de naissance.

É v Année	S o n t n é s			
	Helybeli à Debrecen	Ugyanazon megyebeli dans le comitat Hajdú	Más magyar- országi aillieurs en Hongrie	Egyéb aillieurs
születésü % - ban — %.				
1880 ¹⁾	65·8	11·8	21·0	1·4
1890 ¹⁾	62·1	14·1	22·7	1·1
1900 ¹⁾	56·3	16·1	26·5	1·1
1900 ²⁾	54·5	16·2	28·2	1·1
1910 ²⁾	51·6	17·9	29·5	1·0

¹⁾ Polgári népesség. — Population civile. —

²⁾ Polgári és katonai népesség. — Populat. civ. et militaire.

ságának tehát körülbelül 12%-a vándorolt be Debrecenbe. Ez magyarázatát adja egy-

üttal annak, hogy a hajdumegyei városok és általában Hajdu vármegye lakossága miért szaporodik olyan mérsékeltten.

A lakoságnak nem, kor és családi állapot szerint való megoszlása nem mutat olyan jelentékeny eltéréseket egyéb városok és általában az ország hasonló viszonyaitól, hogy az ezekre vonatkozó adatokkal bővebben foglalkozni érdemes lenne. Annál nagyobb érdeklődésre tarthat azonban számot a lakosság megoszlása vallásfelekezetek szerint és annak a fejlődésnek a megfigyelése, amelyen a vallási megoszlás az idők folyamán keresztülment. A köztudatban Debrecen ma is mint „Kálvinista Róma” szerepel, azt azonban kevesebben tudják, hogy a város nagy fejlődése és a bevándorlás növekedése következtében az egykor majdnem tisztán református Debrecen lakosságának ma már kétharmad része sem

3. Debrecen népességének megoszlása vallás szerint 1805-től 1920-ig.

Répartition de la population de Debrecen suivant les cultes, de 1805 à 1920.

É v Année	Összes népesség Population totale	Róm. kath. Cath. r.	Görög kath. Gath.-grecs	Református Calvinistes	Ág. hitv. ev. Luthériens	Görög keleti Grecs orient.	Unitárius Unitaires	Izraelita Israélites	Egyéb Autres
1805 ¹⁾	27.563	724		26.612	203	24	—	—	—
1815 ²⁾	38.962	1.200		37.762		—	—	—	—
1825 ³⁾	45.587	1.541		43.861		13	—	—	—
1836 ⁴⁾	⁹⁾ 49.176	1.670	68	47.149	239	50	—	—	⁸⁾ 172
1850 ⁵⁾	30.906	1.681	34	26.820	180	4	—	105	¹⁰⁾ 2.082
1857 ⁵⁾	36.283	2.549	90	29.589	264	28	—	682	¹⁰⁾ 3.081
1869	46.111	5.887	416	37.239	564	84	2	1.919	—
1880	51.122	7.047	723	39.428	565	225	5	3.089	40
1890 ⁶⁾	56.940	8.725	1.029	42.208	905	58	15	3.999	1
1900	72.351	12.399	1.825	50.983	926	76	40	6.078	24
1900	75.006	13.258	2.023	52.282	1.009	171	43	6.192	28
1910 ⁷⁾	92.729	16.584	2.655	63.318	1.274	386	54	8.406	52
1920	103.186	19.855	3.572	67.802	1.411	221	82	10.170	73
en % - b a n									
1805 ¹⁾	100·0	2·6		96·6	0·7	0·1	—	—	—
1815 ²⁾	100·0	3·1		96·9		—	—	—	—
1825 ³⁾	100·0	3·4		96·1		0·1	—	—	0·4
1836 ⁴⁾	100·0	3·4	0·1	95·9	0·5	0·1	—	—	—
1850 ⁵⁾	100·0	5·4	0·1	86·8	0·6	0·0	—	0·3	6·8
1857 ⁵⁾	100·0	7·0	0·2	81·6	0·7	0·1	—	1·9	8·5
1869	100·0	12·8	0·9	80·8	1·2	0·2	0·0	4·1	—
1880	100·0	13·8	1·4	77·2	1·1	0·4	0·0	6·1	0·0
1890 ⁶⁾	100·0	15·4	1·8	74·1	1·6	0·1	0·0	7·0	0·0
1900	100·0	17·1	2·5	70·5	1·3	0·1	0·1	8·4	0·0
1900	100·0	17·7	2·7	69·7	1·3	0·2	0·1	8·3	0·0
1910 ⁷⁾	100·0	17·9	2·9	68·3	1·4	0·4	0·1	9·0	0·0
1920	100·0	19·2	3·5	65·7	1·4	0·2	0·1	9·8	0·1

¹⁾ Nem nemesi összeírás. — Relèvement non nobiliaire. ²⁾ Hübner—Fejér Lexikon. ³⁾ Nagy Lajos.

⁴⁾ Fényes Elek ⁵⁾ Osztrák népszámlálás. — Recensement autrichien. ⁶⁾ Magyar népszámlálás, polgári népesség.

— Recensement hongrois, populat. civile. ⁷⁾ Magyar népszámlálás, polgári és katonai népesség. — Recensem.

hongrois, populat. civ. et militaire. ⁸⁾ A pusztákon lakók, kiknek vallási részletezése hiányzik. — Ils habitaient

des pusztas; pas de donnée de culte. ⁹⁾ Ebből a pusztákra esik 336. Dont il revient 336 aux pusztas. ¹⁰⁾ Nem

állandó lakók, vallási részletezésük hiányzik. — Ils n'y habitaient pas régulièrement; pas de donnée de culte.

tartozik a református felekezethez. Abszolút számban ma már Budapesten is több a református lakosság, mint Debrecenben, re-
latíve pedig több tiszántúli város van, amelyben a református lakosság nagyobb arányban van képviselve, mint Debrecenben, pl. a hajdumegyei városok, azután Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Túrkeve. A népesség felekezeti megoszlásáról 1805 óta vannak adataink. A 3. számú összeállítás mutatja a fejlődés menetét.

1805-ben még a reformátusok 96,6%-át tették Debrecen lakosságának, a római katolikusok és görög katolikusok együttesen is csak 2,6%-ot képviseltek, az ág. hitvallású evangélikusok pedig 0,7%-ot. Ha végigkísérjük a számsorokat, észlelhetjük, hogy a katolikusok aránya fokozatosan növekszik s 1920-ban már 19,2%-ot tesz a római katolikusok és 3,5%-ot a görög katolikusok aránya. Különösen nagy a növekvés a görög katolikusoknál, akiknek száma 1850 óta több mint százszorosra emelkedett. Hasonló arányú szaporodás mutatkozik a zsidóknál, akik 1848 előtt tudvalevőleg egyáltalán nem lakhattak a szabad királyi városokban; 1850 előtt nincs is egyetlen zsidó sem kimutatva. Még 1850-ben is csak 105-en voltak, azóta azonban számuk rohamosan szaporodott, úgyhogy ma már Debrecen lakosságának majdnem 10 százalékát teszik, gazdasági és kulturális tekintetben pedig — mint látni fogjuk — sokkal nagyobb erőt képviselnek. Az ágostai h. evangélikusok száma már sokkal kevésbé szaporodott és ma is csak 1,4%-át teszi Debrecen lakosságának. A görög keletiek száma feltűnő változásokat mutat a szerint, amint a kereseti viszonyok több-kevesebb ilyen vallású egyént vonzottak a városba, vagy — mint régebbi években történt — Debrecenben állomásozó katonaság ezredein változtak. Az unitáriusoknak még mindig elég jelentéktelen száma az utolsó évtizedben különösen a menekültek révén szaporodott meg.

Azt, hogy Debrecenben a többi felekezetek mind sokkal erősebben szaporodnak, mint a reformátusok, kizárólag a bevándorlással lehet magyarázni, mert ami a természetes szaporodás illeti, Debrecenben a reformátusok szaporodása — ellentétben más városokkal és községekkel, ahol a reformátusok a katolikusokkal és más vallásúakkal laknak együtt — különösen újabban kedvezőbb, mint az egyéb felekezeteké. Bizonyítják ezt a következő adatok:

4. A tényleges szaporodás összehasonlítva a természetes szaporodással a három fő vallásfelekezet szerint.

L'accroissement effectif comparé à l'accroissement naturel, suivant les trois cultes principaux.

Megnevezés, időszak <i>Désignation, époque</i>	Összes szám <i>Nombre total</i>	E b b ö l <i>Il en revenait aux</i>			
		római katoliku- sokra cath. r.	reformá- tusokra calvinistes	görög katoliku- sokra israélitákra israélites	
		e	s	e	t
1901—1910					
Tényleges szaporodás — <i>Accroissement effectif</i>	17.723	3.326	11.036	1.214	
Természetes szaporodás <i>Accroissement naturel</i>	7.432	1.338	4.839	1.050	
Bevándorlási többlet <i>Excédent d'immigration</i>	10.291	1.988	6.197	164	
1911—1920					
Tényleges szaporodás — <i>Accroissement effectif</i>	10.457	3.271	4.484	1.764	
Természetes szaporodás <i>Accroissement naturel</i>	3.479	513	2.400	641	
Bevándorlási többlet <i>Excédent d'immigration</i>	6.978	2.758	2.084	1.123	

Az 1900-tól 1910-ig terjedő évtizedben a reformátusok természetes szaporodása majdnem eléri a 10%-ot. A római katolikusoké meghaladja, a zsidóké pedig ebben az évtizedben még abnormisan magas arányszámot mutat (17%). Feltűnő, hogy ebben az évtizedben a zsidók bevándorlási többlete igen csekély.

A következő háborús évtizedben már a reformátusok természetes szaporodása jóval kedvezőbb, mint a római katolikusoké. A katolikusok bevándorlási többlete azonban — nem véve figyelembe a hősi halottakat, akiknek beszámítása a bevándorlási többletet megfelelőleg felemelné — már jóval meghaladja a reformátusok bevándorlását. Ebben az évtizedben a zsidók elég jelentékeny bevándorlást mutatnak fel (1.123).

A háború óta a természetes szaporodás arányai mindenütt megkisebbedtek. Debrecenben is kisebb lett a természetes szaporodás, mint a háború előtt volt, de a reformátusok szaporodása nem csökkent olyan mértékben, mint a többi felekezeté, s bár a népszámlálási arány a reformátusokra nézve 65,7%, a természetes szaporodásból évenként 70, sőt 80% esik a református felekezetre. Az utolsó két évben pedig a reformátusok ter-

mészetes szaporodása 1000 lélekre a 10-et is meghaladta (1925-ben 730, 1926-ban pedig 696 lélek). Ezzel szemben a másik két nagy vallásfelekezetnek, a római katolikusoknak és az izraelitáknak természetes szaporodása erősen megcsökkent a háború óta. Magyarozatát találja ez abban, hogy a református őslakoságnak, mint látni fogjuk, sokkal nagyobb hányada tartozik az őstermeléshez, már pedig a háború utáni nyomorúság és a természetes szaporodásnak ezzel kapcsolatos megromlása legkevésbé ezt az osztályt sújtotta. A debreceni reformátusságnál — hál'Istennek — még nem lehet beszélni egyke-rendszerről. A születési arány még ma is 1000 lélekre 30 körül mozog s ha a halálzási arányt a mostani 19-ről még néhány egységgel le lehetne szorítani, a debreceni református lakosság természetes szaporodása vetekednék legszaporább vidékeink népnövekedésével.

Igen érdekes annak megfigyelése, hogy a református őslakosság és az újabban bevándorolt másvallásúak hogyan helyezkednek el a város területén. Minden városban, amely egyvallásúból az idők folyamán ve-

gyesfelekezetűvé változik, meg lehet figyelni bizonyos folyamatot a bevándoroltak elhelyezkedését illetőleg. Független ez a folyamat elsősorban attól, hogy a bevándoroltak milyen foglalkozásokhoz tartoznak. A zsidókra nézve szinte általános szabály, hogy a város belterületén és annak bizonyos kerületeiben, városrészeiben helyezkednek el, ahonnan idővel az őslakoságot valósággal kiszorítják. A bevándorolt keresztény vallásúaknál más a helyzet. Ha a bevándoroltak az őstermeléshez tartoznak (gazdasági cselédek, munkások, esetleg kisbirtokosok), akkor többnyire a periferiákon, a külterületeken helyezkednek el és ott változtatják meg a lakosság addig egyöntetű felekezeti képét. Kitűnő példa erre Kiskunhalas és egyéb református törzslakosságú földműves városok. Debrecenben azonban a bevándorolt katolikusok csekély arányban tartoznak az őstermeléshez, inkább iparosok, értelmiségi foglalkozásúak, vasutasok stb. s így a belterületen jóval nagyobb arányban találhatók. Az alábbi kimutatás a három fő vallásfelekezetnek elhelyezkedését a város belterületén kerületek szerint mutatja ki.

5. A népesség megoszlása a három fő vallásfelekezet szerint 1920-ban a belterület kerületeiben és a külterületeken.

Répartition de la population en 1920 suivant les trois cultes principaux, dans les arrondissements du territoire intérieur et dans le territoire extérieur.

Városrész Partie de ville	Összes népesség Population totale	Róm. kath. Cath. r.		Református Calvinistes		Izraelita Israélites	
		sz. sz. nombre	%	sz. sz. nombre	%	sz. sz. nombre	%
I. ker. — arrond. Belterület — Territoire intér.	5.812	858	14.8	4.375	75.3	348	6.0
II. " " " " "	10.594	1.977	18.7	6.931	65.4	1.165	11.0
III. " " " " "	8.361	996	11.9	4.531	54.2	2.596	31.0
IV. " " " " "	9.887	1.906	19.3	3.989	40.3	3.515	35.6
V. " " " " "	8.562	2.443	28.5	4.319	50.4	1.184	13.8
VI. " " " " "	9.905	2.280	23.0	6.521	65.8	563	5.7
I—VI. ker. — arrond. Belterület — Territoire intér.	53.121	10.460	19.7	30.666	57.7	9.371	17.6
I—VI. ker. — arrond. Külterület — Territoire extér.	30.569	6.074	19.9	22.064	72.2	652	2.1
Mezőség — Champs	13.619	2.653	19.5	10.228	75.1	120	0.9
Erdőség — Bois	5.877	668	11.4	4.844	82.4	27	0.5
Összesen — Total	103.186	19.855	19.2	67.802	65.7	10.170	9.9

Handwritten notes:
Csupán magyar felírás érdekes
% os arány

Debrecenben tehát az a helyzet, hogy minél beljebb megyünk a város központja felé, annál kisebbarányú a református törzslakosság. A legbelsőbb területen ez az arányszám 57.7%-ra megy le; az egyes közigazgatási kerületek külterületén, a kertekben és telepeken, amelyek azonban még a

belterület külső övezetéhez számíthatók, a reformátusok aránya már 72.2%, a tulajdonképeni külterületen pedig, amelyet az ún. Mezőség és Erdőség képvisel, együttesen 77.3% a reformátusok aránya, még pedig külön a Mezőségen 75.1, az Erdőségen pedig 82.4. A római katolikusok aránya

az első két övezetben és még a Mezőségen is majdnem egyforma (19·5-től 19·9%-ig), az Erdőségen azonban már 11·4%-ra megy le. Legfeltűnőbb a zsidóság elhelyezkedésének szabályszerűsége. A belterületen 17·6%, a külső övezeten 2·1, a Mezőségen 0·9 és az Erdőségen már csak 0·5%. De a zsidóság magában az igazi belterület egyes kerületeiben is igen különböző arányban helyezkedett el. Legkisebb arányban van a zsidóság a város keleti és északkeleti részén fekvő I. és VI. kerületben, ellenben a nyugati és délnyugati két kerületben (III. és IV.) arányszámuk már több mint 30%-ra rúg fel. Sőt a IV. kerületben, ahol a római katolikusok aránya is jelentékeny, a zsidók már majdnem annyian vannak, mint a református őslakosság. A reformátusok arányszáma is eléggé variál, a minimumot a IV. kerület képviseli 40·3%-kal, ellenben az I. kerületben 75·3%-ra megy fel a reformátusok aránya. A római katolikusok viszont legkevesebben vannak aránylag a nyugati III. kerületben s legtöbben az V. kerületben (28·5%), ahol a római katolikus egyházi és iskolai intézmények is főképen találhatók. A 381. lapon levő térkép egyébként a három főfelekezet elhelyezkedését a város belső kerületeiben élénken szemlélteti.

Nyelvi tekintetben Debrecen lakossága annyira egyöntetűen magyar, hogy az e tekintetben való statisztikai vizsgálódás nem bír különös érdekléssel. 1880 óta, amióta pontos adataink vannak az anyanyelvről, Debrecen lakosságában az idegenajkúak csak 1—2%-kal szerepelnek s ez alacsony arányszám is fokozatosan csökken, úgyhogy 1920-ban Debrecen lakosságának pontosan csak 1%-a volt nem magyar ajkú. Az idegen ajkúak között 1920-ban volt 645 német, 105 tót, a többiek száma még a százat sem érte el. Idegenajkúak úgyszólván csak a bevándoroltak között vannak, tehát a nem református vallásúak körében. Ezek is fokozatosan megmagyarosodnak Debrecen magyar levegőjében. A 6. számú összeállítás mutatja, hogy a nem református felekezetűek hány százaléka volt magyar az egyes népszámlálások szerint.

Legtöbb idegennyelvű akad még az ágostai h. evangélikusok között, viszont azonban ott volt legerősebb a beolvadás folyamata is.

A magyarosodás folytán a magyar nyelv mindinkább kizárólagossá is válik s mind

6. A magyar anyanyelvűek aránya % -ban a nem református felekezetűek között, az 1880—1910. évi népszámlálások szerint.

Proportion des habitants de langue maternelle hongroise parmi les non calvinistes, suivant les recensements de 1880—1910, en %.

Vallásfelekezet — Cultes	1880	1890	1900	1910
Róm. kath. — Cath. r. . .	90·2	93·3	94·0	95·5
Görög kath. — Cath. grecs	88·6	92·5	91·7	94·0
Ág. h. evang. — Luthériens	66·4	74·5	85·8	91·7
Izraelita — Israélites . .	94·0	96·7	97·7	98·7

kevesebb lesz azoknak a száma, akik idegen nyelven is tudnak. A következő kis kimutatás bizonyítja ezt:

7. A csak magyarul tudók aránya felekezetenkint % -ban 1900-ban és 1910-ben.

Proportion des habitants ne sachant que le hongrois, suivant les cultes, en 1900 et 1910, en %.

Év Année	Római kath. Cath. r.	Gör. kath. Cath. grecs	Református Calvinistes	Ág. h. evang. Luthériens	Izraelita Israélites
1900	74·2	73·7	96·3	44·3	47·0
1910	75·9	77·1	95·8	48·9	50·6

Érdekes tehát, hogy a reformátusokon kívül a többi felekezetnél növekszik azok aránya, akik csak magyarul beszélnek, a reformátusok között ellenben csökken, ami úgy látszik a nyelvtanítás intenzívebb felkarolásának az eredménye. A bevándorló reformátusok is többnyire tiszta magyar vidékről jönnek s így nem lehet feltételezni, hogy a német nyelv ismeretét magukkal hozták.

Legtöbben tudnak természetesen a lakosságból németül, 10.250-en. A főbb felekezetek között ezek így oszlanak meg:

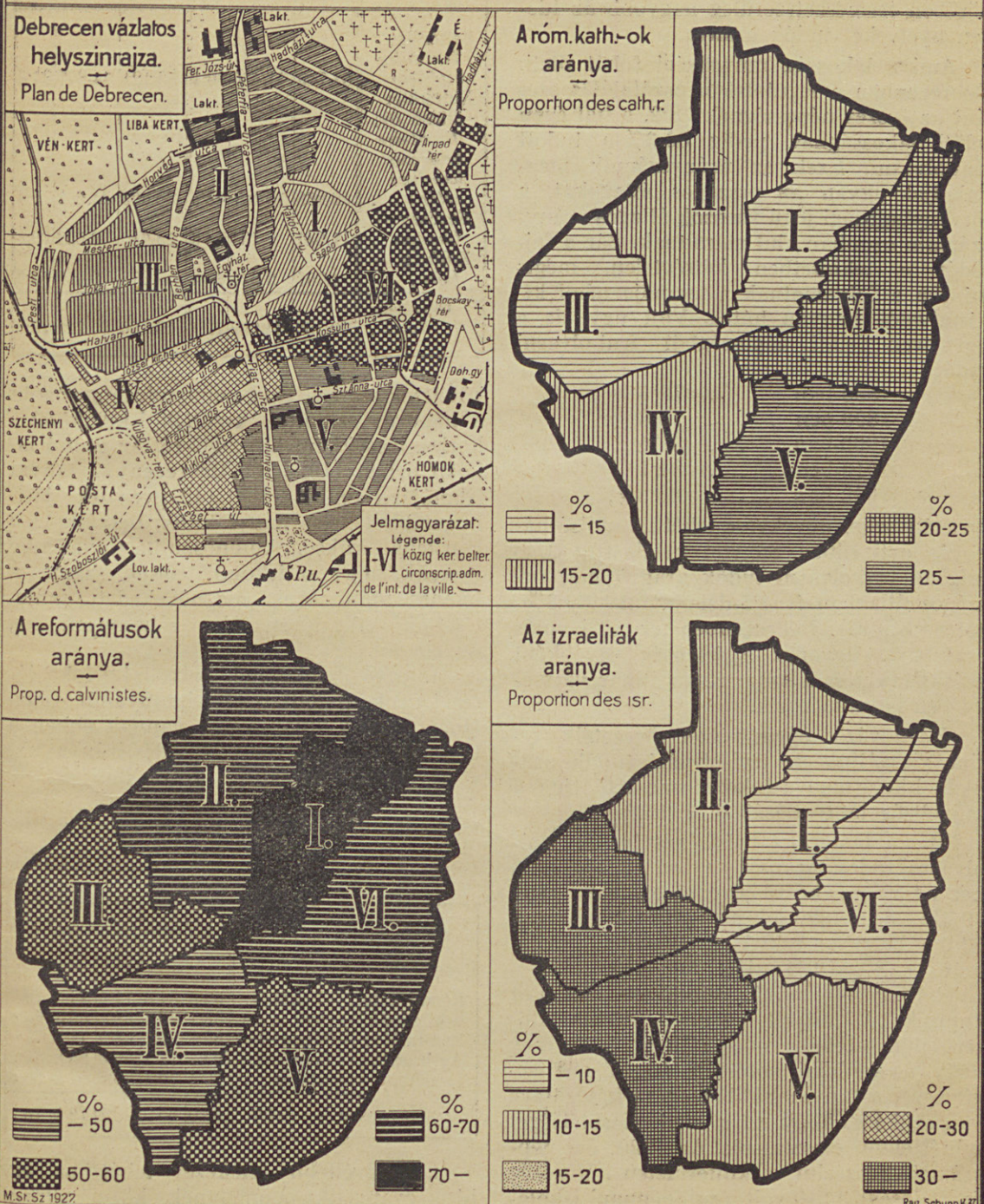
8. A németül tudók vallásfelekezetek szerint 1910-ben.

Habitants sachant l'allemand suivant les cultes en 1910

Vallásfelekezet Cultes	Összes szám Nombre total	Ebből németül tud Dont savent l'allemand	
		szám nombre	%
Római katolikus Cath. r.	16.584	3.369	20·3
Görög katolikus Cath. grecs . . .	2.655	167	6·3
Református — Cal- vinistes	63.318	2.223	3·5
Ágostai h. evang. Luthériens . . .	1.274	528	41·4
Izraelita — Israélites	8.406	3.922	46·7

A FŐBB HITFELEKEZETEK ARÁNYA DEBRECEN BELSŐ TERÜLETÉN KERÜLETEK SZERINT.

Proportion des principaux cultes dans le territoire intérieur
de Debrecen par arrondissement.

Legtöbben tudnak tehát németül az izraeliták és az ág. h. evangélikusok, legkevésbében Debrecen tősgyökeres lakossága, a reformátusok közül. Természetesen a nyelvtudásnál nemcsak az esetleg idegen vidékről való származás játszik szerepet, de befolyásolják az arányszámokat az egyes felekezetek foglalkozási viszonyai is. Az értelmiséghez és a kereskedelemhez tartozók körében természetesen nagyobb az idegen nyelveket tudók aránya.

Ami a lakosság műveltségi fokát illeti, Debrecenben a legutolsó népszámlálás szerint az összes népességnek 78·2, a hat éven felüli lakoságnak pedig 86·3%-a tudott írni-olvasni. Ezek az arányszámok meghaladják ugyan az országos átlagokat, a törvényhatósági jogú városok átlagos arányszámain azonban alul maradnak. Bár a fejlődés e tekintetben kétségtelen, mégis mintha a folyamatnak a tempója némi kívánnivalót hagyna hátra. Volt ugyanis a hat éven felüli népességből írni-olvasni tudó:

1880-ban . . .	72·6
1890-ben . . .	75·8
1900-ban . . .	81·4
1910-ben . . .	84·1
1920-ban . . .	86·3%

az arányszám növekvése tehát az utolsó háborús évtizedben nagyon meglassúdott, s míg az írni-olvasni tudók aránya még országos átlagban is 4·5-del javult (80·3%-ról 84·8%-ra), Debrecenben ez a javulás csak 2·2. Ugyanez a jelenség egyébként egész Hajdu és a szomszédos Bihar vármegyében is mutatkozik.

Ha a város egyes részei (övezetei) szerint vizsgáljuk az írni-olvasni tudók arányát, kifelé menve fokozatosan láthatjuk a műveltség hanyatlását (l. 9. tábla).

Míg a belterület belső részén az írni-olvasni tudók aránya az összes népességhez 84·5%, a külső övezetben már csak 79·4%, a nyugatabbra fekvő Mezősége 62·6, keletre fekvő Erdősége pedig már csak 51·9%. Ha az egész külterületet egybefoglaljuk, mindössze 59·4%-ot kapunk. A művelt egyetemi város külterületén tehát — sajnos — még nagy a szellemi sötétség. Itt sürgős segítségre, a tanyai iskolák egész hálózatára van szükség, hogy ezt a szellemi sötétséget minél előbb eloszlassuk. Az 1920. évi népszámlálás szerint a külterületen (Mezőség és Erdőség) 3.219 volt a mindennapi iskola-

9. Az írni és olvasni tudók száma és aránya területi részek szerint 1910-ben és 1920-ban.

Nombre et proportion des habitants sachant lire et écrire, suivant les parties de territoire en 1910 et 1920.

Városrész <i>Partie de ville</i>	1910			1920		
	Összes népesség <i>Populat. totale</i>	írni és olvasni tud <i>Savaient lire et écrire</i>		Összes népesség <i>Populat. totale</i>	írni és olvasni tud <i>Savaient lire et écrire</i>	
		Sz. sz. <i>nombre</i>	%		Sz. sz. <i>nombre</i>	%
Belterület <i>Territoire intérieur</i>	51.749	41.436	80·1	53.121	44.877	84·5
Külterület (külső öv) <i>Territoire extérieur (ceinture extér.)</i>	22.063	15.104	68·5	30.569	24.263	79·4
Mezőség — <i>Champs</i>	11.641	6.234	53·6	13.619	8.532	62·6
Erdőség — <i>Bois</i>	4.700	2.224	47·3	5.877	3.052	51·9
Összesen <i>Total</i>	90.153	64.998	72·1	103.186	80.724	78·2

kötelesek száma. Ez a szám, minthogy azóta a háborús szülöttek kerültek iskolaköteles korba, lecsökkent kb. 2000-re. Az utolsó iskolai évben (1925/26) Debrecen 17 tanyai iskolájába mindössze 1.142 gyermek járt. Legalább kétszer annyi külterületi iskolára van tehát szükség, különösen ha figyelembe vesszük, hogy az iskolakötelesek száma a háború utáni évek megnövekedett születései következtében újra rohamosan fog növekedni.

Az egyes felekezetek műveltségi foka jórészt azok foglalkozási viszonyaitól függ. Hogy milyen különbségek vannak ebben a tekintetben és milyen a fejlődés iránya, azt a következő összeállítás szemlélteti:

10. Az írni-olvasni tudók aránya % ban vallásfelekezetek szerint.

Proportion des habitants sachant lire et écrire suivant les cultes, en %.

Vallásfelekezet — <i>Cultes</i>	1880	1890	1900	1910	1920
Római kath. — <i>Cath. r.</i>	62·6	64·3	71·5	74·5	79·0
Görög kath. — <i>Cath. grecs</i>	39·1	43·6	59·1	59·4	65·8
Református — <i>Calvinistes</i>	62·8	64·0	68·9	71·3	77·0
Ág.h. evang. — <i>Luthériens</i>	83·7	77·1	85·3	85·8	89·5
Izraelita — <i>Israélites</i>	70·4	79·4	78·8	81·2	86·3
Összesen — <i>Total</i> :	63·0	65·0	70·1	72·6	78·2

Legműveltebb felekezet tehát az ág. hitv. evangélikus, amelynek közel 90%-a

tud írni-olvasni.¹⁾ A görög katolikusok, amint országosan, úgy itt is leghátul állnak műveltség dolgában; tagadhatalan viszont, hogy közöttük foglalt legjobban tért az írni-olvasni tudók aránya. Látjuk, hogy a fejlődés következtében a végletek mind-

inkább elsimulnak az egyes felekezetek között.

1910 óta nemcsak az egyszerű írni-olvasni tudásról, de a középiskolai, sőt 1920 óta a főiskolai végzettségről is vannak statisztikai adataink.

11. A középiskolát végzettek száma és aránya nemek szerint 1910-ben és 1920-ban.

Nombre et proportion des habitants ayant fait l'école moyenne, suivant le sexe, en 1910 et 1920.

M e g n e v e z é s D é s i g n a t i o n	É v Année	Férfi	N ő	Összesen	S z á z		
		Hommes	Femmes	Total	S u r c e n t		
		s z á m s z e r i n t			férfi	nő	egyen
		n o m b r e			hommes	femmes	personnes
				k ö z ü l			
A középiskola 8 osztályát végezte — Ont fait 8 classes d'école moyenne	1910	2.782	487	3.269	6.2	1.0	3.5
	1920	3.964	932	4.896	7.9	1.8	4.7
A középiskola 6 osztályát végezte — Ont fait 6 classes d'école moyenne	1910	3.434	987	4.421	7.4	2.1	4.8
	1920	4.845	1.767	6.612	9.7	3.3	6.4
A középiskola 4 osztályát végezte — Ont fait 4 classes d'école moyenne	1910	5.488	3.635	9.123	11.9	7.8	9.8
	1920	8.500	6.916	15.416	17.0	13.0	14.9

Debrecen lakosságának eszerint majdnem 15%-a végzett 4 középiskolai osztályt. A középiskola 6 osztályát 6.4% végezte, teljes középiskolát pedig 4.7%. A férfiak arányszámai természetesen minden műveltségi fokozatban magasabbak mint a nőkéi. Legkisebb a különbség a 4 középiskolai végzettségénél és a két év adatának összehasonlítása azt mutatja, hogy a különbség ennél a műveltségi foknál hovatovább el fog tűnni a két nem között. A középiskola négy osztályát (ide számít természetesen a polgári iskola is) már majdnem annyian végzik a nők közül, mint a férfiak közül.

A magasabb műveltség megszerzésének vágya rendkívüli módon terjed, amint ezekből az adatokból kitűnik. A 6 és 8 középiskolai végzettségénél 50%-os, a 4 középiskolai végzettségénél pedig kb. 70%-os a növekvés. S a nők minden fokozatban gyorsabban törnek előre, mint a férfiak; igaz, hogy elmaradottságuk is nagyobb ezen a téren.

1920-ról a főiskolát végzettek számát is ki tudjuk mutatni; 1621 férfi és csak 66 nő

volt ilyen. A nők között tehát aránytalanul kevés a főiskolát végzettek száma.

Az egyes felekezetek általános műveltségi fokát fentebb már ismertettük, érdemes még megfigyelni, hogy közép- és főiskolai végzettség tekintetében hogyan állnak az egyes felekezetek. A 12. számú összeállítás tájékoztat erről.

A reformátusok természetesen mindegyik fokozatban legtöbben vannak, népszámlálási arányuknál azonban jóval kisebb arányban. A róm. katolikusok általában 30% körül helyezkednek el minden fokozatban, a zsidók aránya legmagasabb a középiskola 4 osztályát végzettek között s a felsőbb fokozatok felé következetesen csökken, de minden fokozatban jóval magasabb, mint amennyit népszámlálási arányuk (9.8) indokoltá tenne.

Talán legtöbb érdekességet nyújt a lakosság foglalkozás szerint való megoszlásának vizsgálata. A köztudatban Debrecen — talán rendkívül nagy határánál fogva — mint mezőgazdasági jellegű város szerepel. A statisztika azonban azt mutatja, hogy Debrecen lakosságának összetétele most már erősen városi jellegű és ez a városi jelleg mindig erőteljesebben bontakozik ki. A fejlődés folyamatát a 13. számú összeállítás szemlélteti.

Míg tehát 1890-ben Debrecen lakosságának még 34.7%-a tartozott az őstermeléshez, 1920-ban már csak 25%-a. Ugyanezen idő alatt az iparforgalmi népesség aránya

¹⁾ A 10. számú táblán az írni-olvasni tudók aránya az összes népességhez van viszonyítva; a hat éven felüli népességhez való viszonyításból természetesen jóval magasabb arányszámok jönnek ki. — *Tableau 10: La proportion des habitants sachant lire et écrire y est rapportée à la population totale. Si on la rapportait à la population au-dessus de six ans, on obtiendrait, naturellement, des nombres proportionnels bien plus élevés.*

12. A közép- és főiskolát végzettek száma és aránya a három fő vallásfelekezett szerint.

Nombre et proportion des habitants ayant fait l'école moyenne ou une Haute école, suivant les trois cultes principaux.

Megnevezés Désignation	Összesen Total	E b b ő l — D o n t					
		róm. kath. cath. r.	református calvinistes	izraelita israélites	római kath. cath. r.	református calvinistes	izraelita israélites
		abszolútszám nombres absolus			százalék %		
Főiskolát végzett — Ont fait une Haute école	1.687	516	761	286	30.6	45.1	17.0
A középiskola 8 osztályát végezte — Ont fait 8 classes d'école moyenne	4.896	1.495	2.098	962	30.5	42.9	19.6
A középiskola 6 osztályát végezte — Ont fait 6 classes d'école moyenne	6.612	1.987	2.805	1.367	30.1	42.4	20.7
A középiskola 4 osztályát végezte — Ont fait 4 classes d'école moyenne	15.416	4.632	6.445	3.426	30.0	41.8	22.2

37.7%-ról 46.9%-ra, az értelmiségé pedig 6.3%-ról 9.2%-ra nőtt meg. Ez a két, főképen városi jellegű foglalkozási osztály tehát immár 56.1%-át teszi Debrecen város lakosságának. Az iparforgalom egyes csoportjai közül, különösen a közlekedéssel foglalkozók szaporodtak meg, 1890 óta 4.4%-ról 9.3%-ra. Az iparnál és a kereskedelemnél a térfoglalás nem ilyen nagyarányú, sőt az ipar arányszáma 1910 óta jelentékenyen vissza is esett. Ez a jelenség nemcsak Debrecenben mutatkozik, a legtöbb városban lehetett ez a folyamatot észlelni az utolsó évtizedben. A háború sok iparágat elsorvasztott és tönkretett és a népszámlálás idejében, amely csak két évvel volt a háború megszűnése után, ezek a

nyomok még csak kis részben tűntek el. Tudjuk, hogy a háború alatt s a háború után is az élelmezés nehézségei is sok embert kergettek vissza a faluba a mezőgazdasági foglalkozásokhoz. Ez a jelenség még egyes nagyhatárú városokon belül is mutatkozik. Debrecenben is jóval erősebben növekedett a mezőgazdasági jellegű külterületek lakossága, mint a beltürelt népessége. Az értelmiségnek és a nyugdíjasoknak számát az utolsó évtizedben főképen a megszállott területekről menekültek növelték meg. Az előbbieknél 43%-os, az utóbbiaknál meg éppen 68%-os növekvést látunk. Ezekkel szemben a gazdasági és megélhetési viszonyok rosszabbodására vall, hogy a házicseléseknek az aránya fokozatosan

13. A népesség megoszlása foglalkozási főosztályok szerint 1890-től 1920-ig.

Répartition de la population suivant les principales branches de professions, de 1890 à 1920.

Év Année	Összes népesség Population totale	Östermelés Production	Bányászat és kohászat Mines et hauts-fourneaux	Ipar Industrie	Kereskedelem és hitel Commerce et crédit	Közlekedés Voies de communications	Bányászat, ipar és forgalom Mines, industries et trafic	Közszolg. és szabad foglalkozások - Services publics et professions libérales	Védőerő Défense nationale	Napszármokok k. m. n. Journaliers, spécial-ouvriers etc.	Házicselők - Domestiques maison.	Egyéb és ismeretlen fogl. - autres et inconnues
1890	58.952	20.450	—	15.537	4.104	2.575	22.216	3.720	2.280	3.379	2.961	3.936
1900	75.006	21.131	1	21.914	5.233	4.804	31.952	5.370	3.014	4.187	3.606	5.746
1910	92.729	24.658	2	29.854	7.485	7.975	45.316	6.605	3.081	2.281	4.141 ¹⁾	6.647
1920	103.186	25.748	19	30.458	8.343	9.630	48.450	9.469	4.155	2.453	3.637 ²⁾	9.274
En % -ban												
1890	100.0	34.7	—	26.3	7.0	4.4	37.7	6.3	3.9	5.7	5.0	6.7
1900	100.0	28.2	0.0	29.2	7.0	6.4	42.6	7.2	4.0	5.6	4.8	7.6
1910	100.0	26.6	0.0	32.2	8.1	8.6	48.9	7.1	3.3	2.5	4.5	7.1
1920	100.0	25.0	0.0	29.5	8.1	9.3	46.9	9.2	4.0	2.4	3.5	9.0

¹⁾ Ebből 3.303 a „Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.“ száma. — Dont 3.303 „retraités, rentiers, etc.“

²⁾ „ 5.547 „ „ „ „ „ „ 5.547 „ „ „

csökkent, sőt az utolsó évtizedben abszolút számban is megfogyott. Ez különben nem egyedül álló jelenség, a többi városokban is

majdnem kivétel nélkül mutatkozik és összefüggésben van a fentebb már említett „vissza a falura” mozgalommal.

14. Foglalkozási főosztályok kerületek és területrészek szerint 1920-ban.

Principales classes de professions suivant les arrondissements et les parties de territoire, en 1920.

Kerület Arrondissement	Összes népe- ség — Populati- onale	Östermelés Production du sol	Bányászat és kohászat Mines et hauts fourneaux	Ipar — Indus- trie	Kereskedelem és hitel Commerce et crédit	Közlekedés Voies de com- munications	Bányászat, ipar és forgalom Mines, industrie et trafic	Közzolg. és szabad fogl. Service, publ., professions libér.	Védő — Di- fense nationale	Napszamosok k. m. n. Journaliers spéc. non dén.	Nyugdíjasok, tökepénzesek stb. — Retraités, rentiers, etc.	Házi cselédek Domestiques de maison	Egyéb és isme- resten foglalk. autres et profes- sionnaires inconnues
abszolút számban — nombres absolus													
I. ker. Belterület " arrond. Territoire intérieur	5.812	574	—	2.531	607	335	3.473	650	139	191	379	202	204
II. " "	10.594	1.065	—	3.647	1.090	568	5.305	1.652	518	408	790	531	325
III. " "	8.361	1.044	—	3.155	1.578	419	5.152	790	200	169	411	381	214
IV. " "	9.887	589	2	2.798	1.932	1.100	5.832	1.053	259	108	693	740	613
V. " "	8.562	462	2	2.419	977	1.125	4.523	1.238	215	25	643	603	853
VI. " "	9.905	950	—	4.180	842	734	5.756	1.370	272	253	658	369	277
I—VI. ker. Bel- terület — I—VI arrond. Territoire intérieur	53.121	4.684	4	18.730	7.026	4.281	30.041	6.753	1.603	1.154	3.574	2.826	2.486
I—VI. ker. Kül- terület (külső öve- zet) — I—VI ar- rond. Territoire extér. (ceinture extér.)	30.569	4.785	—	10.644	1.254	4.780	16.678	2.290	2.256	1.266	1.802	420	1.063
Mezőség — Champs	13.619	10.789	15	1.030	63	473	1.581	392	256	19	92	341	149
Erdőség — Bois	5.877	5.490	—	54	—	96	150	25	40	14	79	50	29
Összesen — Total	103.186	25.748	19	30.458	8.343	9.630	48.450	9.469	4.155	2.453	5.547	3.637	3.727
en %-ban													
I. ker. Belterület " arrond. Territoire intérieur	100,0	9,9	—	43,5	10,4	5,8	59,7	11,2	2,4	3,3	6,5	3,5	3,5
II. " "	100,0	10,1	—	34,4	10,3	5,4	50,1	15,6	4,9	3,8	7,5	5,0	3,0
III. " "	100,0	12,5	—	37,7	18,9	5,0	61,6	9,4	2,4	2,0	4,9	4,6	2,6
IV. " "	100,0	6,0	0,0	28,3	19,6	11,1	59,0	10,6	2,6	1,1	7,0	7,5	6,2
V. " "	100,0	5,4	0,0	28,3	11,4	13,1	52,8	14,5	2,5	0,3	7,5	7,0	10,0
VI. " "	100,0	9,6	—	42,2	8,5	7,4	58,1	13,8	2,8	2,6	6,6	3,7	2,8
I—VI. ker. Bel- terület — I—VI arrond. Territoire intérieur	100,0	8,8	0,0	35,3	13,2	8,1	56,6	12,7	3,0	2,2	6,7	5,3	4,7
I—VI. ker. Kül- terület (külső öve- zet) — I—VI ar- rond. Territoire extér. (ceinture extér.)	100,0	15,7	—	34,8	4,1	15,6	54,5	7,5	7,4	4,1	5,9	1,4	3,5
Mezőség — Champs	100,0	79,2	0,1	7,6	0,5	3,5	11,6	2,9	1,9	0,1	0,7	2,5	1,1
Erdőség — Bois	100,0	93,4	—	1,0	—	1,6	2,6	0,4	0,7	0,2	1,3	0,9	0,5
Összesen — Total	100,0	25,0	0,0	29,5	8,1	9,3	46,9	9,2	4,0	2,4	5,4	3,5	3,6

Igen érdekes és változatos képet nyújt a foglalkozások elhelyezkedése a város egyes területrészeiben és kerületeiben (I. 14. tábla).

A legfelsőbb övezetben már csak 8,8% az östermeléssel foglalkozó. Ugyanott a lakosságnak 56,6%-a iparforgalmi foglalk.

közásokat üz, 12·7%-a pedig az értelmiséghez tartozik. A második övezetben is elég erős az iparforgalmi népesség (54·5), sőt még az értelmiség is (7·5). Itt azonban az őstermelés már 15·7%-ra megy fel. A beépített terület külső övezetének lakossága tehát még szintén túlnyomóan erősen városi jellegű foglalkozású. Különösen feltűnő itt a közlekedéssel foglalkozók nagy száma, (15·6%), míg ezzel szemben a legbelsőbb övezetben igen sok a kereskedelemmel foglalkozó (13·2%). A külvárosok egynemelyikében a vasutasok a lakosságnak 30%-nál is nagyobb részét teszik (IV. és V. ker. külső része).

Ami már most a tulajdonképeni külterület két részét illeti, ezeknek határozottan mezőgazdasági jellege feltűnően bontakozik ki. Az ú. n. Mezőség lakosságának 79·2%-a, az Erdőség lakosságának pedig 93·4%-a őstermelő. Az utóbbi terület lakosságának foglalkozási megoszlása már nem is falusi, hanem tipikusan tanyai jellegű. A Debrecennel szomszédos Hajdusámson 5·859 főnyi lakosságából — amely tehát kb. ugyanannyi, mint Debrecen „Erdőség” nevű területének lakossága — 654 tartozik az iparforgalomhoz, míg az Erdőségen csak 150.

A belső övezet egyes kerületeinek foglalkozási viszonyaiban is találhatunk jellegzetes sajátosságokat. A délen fekvő IV. és V. kerületben van a legkevesebb őstermelő. Az utóbbi kerület főképp a vasutasok hazája, akik 13·1%-át teszik a népességnek. Mint-hogy itt a legtöbb katolikus lakosság, sejténi lehet (amint később ki is fog derülni), hogy a vasutasok közül sok a római katolikus. Ugyancsak a vallás és foglalkozás közti összefüggést mutatja az, hogy a III. és IV. kerületben, ahol legtöbb az izraelita, ugyanott legtöbb a kereskedelemmel foglalkozó. Az északkeleten fekvő I. és VI. kerület — úgy látszik — a református kisiparosság hazája. Az értelmiség a déli részen és a II. kerületben, amelybe az egyetem központi épülete is esik, tömörül.

Már fentebb rámutattunk arra, hogy az utolsó évtizedben az ipar az addigi gyors fejlődés után stagnációt, sőt némi visszafejlődést mutat. Hogy a folyamatot jobban megvilágítsuk, a következő táblán a kereső népességet ipari, kereskedelmi főcsoportok szerint is adjuk, még pedig a nemek megkülönböztetésével, hogy a két nem szerepe a foglalkozásokban megfigyelhető legyen.

Az első, ami feltűnik ezen a táblán, hogy az utolsó évtizedben a kereső férfiak száma csak igen kevéssel növekedett, ellenben a kereső nőké még nagyobb arányban, mint az előbbi évtizedekben. Míg azonban régebben a kereső nők szaporulata főképpen az iparban és a házi cselédek sorában nyert elhelyezést, az utolsó évtizedben a kereső nőknek ez a két elhelyezkedési tere erősen vesztett jelentőségéből és a nők visszatértek a mezőgazdasági foglalkozásokhoz, vagy a kereskedelmi pályákon szaporították a keresők számát. Igen megnövekedett azonban a kereső nők száma az értelmiségben és a nyugdíjasok között is, ami részint abban találja magyarázatát, hogy a háború alatt a férfiak pótlására sok nő került a hivatalokba, részint abban, hogy az értelmiséghez tartozó és nyugdíjas nő is sok menekült az elszakított területekről.

A kereső férfiak száma az utolsó évtizedben csak a közlekedésnél, az értelmiségnél és a nyugdíjasoknál mutat jelentékenyebb növekvést a már említett okoknál fogva. Az iparban és a kereskedelemben a kereső férfiak száma majdnem változatlan maradt, míg az előző két évtizedben a két foglalkozási csoportban rohamos növekvést láthatunk. Az őstermeléssel foglalkozó férfiak száma is alig szaporodott, és e növekvés is kizárólag a feltűnő fejlődést mutató „erdészet” csoportnál jelentkezik.

Ami az egyes ipari és kereskedelmi csoportokat illeti, — összefoglalva most már a két nemet — a következő érdekes folyamatot tárják elénk a számok: 1910-ig a kő-, föld- és agyagipar kivételével valamennyi ipari csoportban rohamosan növekszik a keresők száma. Az utolsó évtizedben a háború folytán ez a folyamat megszakadt és csupán öt ipari csoportban mutatkozik növekvés, a többi kilenben most kevesebb a foglalkoztatott munkások száma, mint 10 évvel előbb. Különösen nagy a csökkenés a bőr-, sörte-, szőr- stb. iparban és az építőiparban. Jelentékeny emelkedést látunk azonban a vas- és fémiparban (924-ről 1.235-re) és még inkább a gépgyártásnál 1.483-ról 2.110-re).

Az egyes kereskedelmi csoportok az utolsó évtizedben nem mutatnak lényegesebb változást, csupán az élelmezési cikkekkel kereskedőknek következetesen emelkedő száma növekszik tovább jelentékenyen (776-ról 959-re). Összefügg ezzel a kofák és egyéb piaci árusok számának nagy szaporodása. (330-ról 465-re).

15. A keresők száma foglalkozási főosztályok és főcsoportok szerint a férfiak és nők megkülönböztetésével a négy utolsó népszámlálás idejében.

Nombre des personnes gagnant leur vie, suivant les principales classes et groupes de professions et le sexe, lors des quatre derniers recensements.

Megnevezés Désignation	A keresők száma — Nombre des personnes gagnant leur vie											
	férfi — hommes				nő — femmes				összesen — total			
	1890	1900	1910	1920	1890	1900	1910	1920	1890	1900	1910	1920
I. Őstermelés. — Production du sol:												
A) Mezőgazdaság és kertészet — Agriculture et horticult.	6.785	6.995	8.296	8.237	900	837	870	2.468	7.685	7.832	9.166	10.705
B) Erdészet és vadászat, szénégetés — Sylvicult. et chasse, fabricat. de charbon ...	29	37	489	773	—	—	23	46	29	37	512	819
C) Méhészet, selyem- és haltenyésztés — Apicult., élevage de vers à soie, piscicult.	—	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	26
D) Halászat — Pêche	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—
I. Őstermelés összesen Production du sol au total	6.814	7.033	8.786	9.036	900	837	893	2.514	7.714	7.870	9.679	11.550
II. Bányászat, ipar és forgalom — Mines, industrie et trafic:												
A) Bányászat és kohászat — Mines et hauts fourneaux	—	—	1	11	—	—	—	—	—	—	1	11
B) Ipar — Industrie. — a) Tulajdonképeni ipar — Industrie propr. dite:												
I. Vas-és fémipar — Ind. du fer et des métaux	519	639	914	1.206	4	2	10	29	523	641	924	1.235
II. Gépgyártás és közlek. eszközök gyárt., stb. — Fabricat. de machines et de moyens de transport, etc.	202	848	1.480	2.079	—	2	3	31	202	850	1.483	2.110
III. Kő-, föld-, agyag-, aszbeszt- és üvegyipar — Indust. de la pierre, céramique. i. asbeste, verreries	200	214	185	115	29	6	11	8	229	220	196	123
IV. Fa- és csontipar — Ind. du bois et des os	406	467	717	647	7	3	7	18	413	470	724	665
V. Bőr-, sőrte-, szőr-, toll-, stb. ipar — Ind. d. cuir, d. poil, d. plume, etc.	351	427	681	494	84	223	468	251	435	650	1.149	745
VI. Fonó- és szövőipar — Ind. textile	62	95	99	79	3	27	62	38	65	122	161	117
VII. Ruházati ipar — Ind. du vêtement	1.879	1.920	2.233	2.267	550	939	1.610	1.763	2.429	2.859	3.843	4.030
VIII. Papirosipar — Ind. du papier	28	37	60	41	—	2	45	18	28	39	105	59
IX. Élelmészeti és élvezeti cikkek gyártása — Fabricat. de produits aliment.	753	926	1.293	1.310	506	957	846	549	1.259	1.883	2.139	1.859
X. Vegyszeti ipar — Ind. chimique	62	67	157	105	1	3	20	11	63	70	177	116
XI. Építőipar — Ind. du bâtiment	1.105	1.458	1.809	1.389	4	6	11	14	1.109	1.464	1.820	1.403
XII. Sokszorosító- és műipar — Ind. polygraph. et d'art	81	153	177	200	10	11	48	67	91	164	225	267
XIII. Szállodás-, vendéglős- és kávéipar, stb. — Hôtels, restaurants, cafés, etc.	309	360	480	469	274	216	317	369	583	576	797	838
XIV. Egyéb és ismeretlen ipari foglalkozások — Autres et personnes de profession industr. inconnue	—	4	9	7	—	2	—	1	—	6	9	8
a) Tulajdonképeni ipar összesen Industr. propr. dite au total	5.957	7.615	10.294	10.408	1.472	2.399	3.458	3.167	7.429	10.014	13.752	13.575
b) Házi- és népipar — Industr. à domicile et du peuple	11	25	35	12	178	97	52	4	189	122	87	16
c) Vándoripar — Ind. ambulante	7	24	9	12	—	—	—	—	7	24	9	12
B) Ipar összesen — Industrie au total	5.975	7.664	10.338	10.432	1.650	2.496	3.510	3.171	7.625	10.160	13.848	13.603
C) Kereskedelem és hitel — Commerce et crédit. — a) Tulajdonképeni keresked. — Commerce propr. dit.:												
I. Állatokkal stb. való kereskedés — Comm. des animaux, etc.	180	141	211	169	4	14	29	57	184	155	240	226
II. Fával és egyéb erdei term. stb. való kereskedés — Comm. du bois et des autres produits de sylvicult., etc.	49	73	113	99	1	—	7	8	50	73	120	107
III. Vas-és fémárukkal stb. való kereskedés — Comm. des articl. en fer et en métaux, etc.	55	82	115	85	4	5	9	12	59	87	124	97
IV. Agyag- és üvegyipar készítm. való kereskedés — Comm. des articl. en argile et en verre	40	42	42	29	3	4	4	10	43	46	46	39
V. Fa- és faragottárukkal stb. való kereskedés — Comm. des articl. en bois et des ouvrages sculptés	83	71	109	110	7	9	23	33	90	80	132	143
VI. Fonó- és szövőipari árukkal való kereskedés — Comm. textile	321	338	493	424	22	38	81	126	343	376	574	550
VII. Élelmészeti és élvezeti cikkekkel való kereskedés — Comm. des articl. d'alimentat.	359	501	644	740	139	82	132	219	498	583	776	959
VIII. Gyógy- és vegyszeti árukkal való kereskedés — Comm. des articl. pharmaceut. et chimiques	4	10	19	52	1	—	2	12	5	10	21	64
IX. Könyv- és műkereskedés — Comm. des livres et desouvr. de musique	19	23	54	61	1	11	22	28	20	34	76	89
X—XVIII. Egyéb kereskedelmi főcsoportok — Autres princip. groupes de commerce	63	118	165	219	29	25	36	65	92	143	201	284
a) Tulajdonképeni kereskedelem összesen Commerce propr. dit. au total	1.173	1.399	1.965	1.988	211	188	345	570	1.384	1.587	2.310	2.558

Megnevezés Désignation	A keresők száma — Nombre des personnes gagnant leur vie											
	férfi — hommes				nő — femmes				összesen — total			
	1890	1900	1910	1920	1890	1900	1910	1920	1890	1900	1910	1920
b) Kofák és egyéb piaci és utcai árusok <i>March. des 4 saisons, autres détaillants de marché et de rue</i> ..	8	15	53	76	175	233	277	389	183	248	330	465
c) Házalókereskedők — <i>March. ambul.</i>	55	69	69	40	3	4	14	14	58	73	83	54
d) Ügynökök és alkuszok — <i>Commis voyag. et courtiers</i> ..	79	77	98	91	1	—	3	1	80	77	101	92
e) Pénz-, hitel- és biztosítástügy — <i>Monnaie, crédit, assurances</i> ..	123	190	398	325	—	12	56	113	123	202	454	438
f) Közraktári vállalatok — <i>Entreprises d'entrepôts</i> ..	6	8	3	4	—	—	—	—	6	8	3	4
C) Kereskedelem és hitel összesen <i>Commerce et crédit au total</i> ..	1.444	1.758	2.586	2.524	390	437	695	1.087	1.834	2.195	3.281	3.611
D) Közlekedés — <i>Voies de communications:</i>												
I. Közutak — <i>Routes publiques</i> ..	311	358	519	371	—	4	7	10	311	362	526	381
II. Vasutak — <i>Chemins de fer</i> ..	457	868	1.638	2.017	3	8	29	120	460	876	1.667	2.137
III. Kikötői és folyamszolg., hajózás stb. — <i>Services de ports et de fleuve, navigat., etc.</i>	—	—	9	7	—	—	—	—	—	—	9	7
IV—VI. Egyéb közlekedési főcsoportok — <i>Autres principaux groupes de voies de commun.</i>	81	153	254	398	18	26	46	185	99	179	300	583
D) Közlekedés összesen — <i>Voies de communicat. au total</i> ..	849	1.379	2.420	2.793	21	38	82	315	870	1.417	2.502	3.108
II. Bányászat, ipar és forgalom összesen — <i>Mines, industrie et trafic au total</i> ..	8.268	10.801	15.345	15.760	2.061	2.971	4.287	4.573	10.329	13.772	19.632	20.333
III. Polgári és egyházi közszolgálat, stb. — <i>Services publ. civils et ecclésiast., etc.</i> ..	1.168	1.631	2.046	2.866	173	306	602	1.100	1.341	1.937	2.648	3.966
IV. Véderő — <i>Défense nationale</i> ..	2.012	2.655	2.576	2.930	—	—	—	—	2.012	2.655	2.576	2.930
V. Különböző gazd. és k. m. n. napszámosok — <i>Différents journaliers agric. et spécial. non dénommés</i> ..	942	1.261	793	657	694	591	415	612	1.636	1.852	1.208	1.269
VI. Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. — <i>Retraites, rentiers, etc.</i> ..	336	564	634	1.109	697	936	976	1.390	1.033	1.500	1.610	2.499
VII—VIII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak — <i>Autres et personnes de profess. inconn.</i>	245	456	527	416	212	276	401	581	457	732	928	997
Házicselédek I—VIII.-ban — <i>Domestiques de maison, I—VIII.</i> ..	173	274	209	109	2.788	3.112	3.724	3.280	2.961	3.386	3.933	3.389
Debrecen t.j.v. összesen <i>Ville municip. de Debrecen au total</i> ..	19.958	24.675	30.916	32.883	7.525	9.029	11.298	14.050	27.483	33.704	42.214	46.933

Messzire vezetne, ha az egyes ipari és kereskedelmi alcsoportokhoz tartozók számát is ismertetni akarnók. Különösen, ha minden egyes ipari foglalkozásnál tekintettel akarnánk lenni az önállókra, tisztviselőkre, segédekre, tanoncokra stb. Mégsem lesz érdektelen egyes iparosok számát összehasonlítani a több mint 100 évvel ezelőtti adatokkal. Az 1816-ban megjelent Hübner-Fejér Lexikon közli a különböző debreceni mesteremberek számát az 1807. esztendőről. A szóbanforgó adatok, szembeállítva az 1920. évi adatokkal, a 16. sz. táblába foglaltattak össze.

Ez az összeállítás annyiban érdekes, mert világosan mutatja, hogy mely iparágak azok, amelyek a szokások, viseletek és a közlekedési viszonyok változása, vagy a gyáripárterjeszkedése következtében fokozatosan elsorvadnak, vagy megszűnnek. Látjuk, hogy a szabók és cipészek, ácsok, kocsigyártók, mészárosok száma nem sokat változott, erősen növekedett az asztalosok, kovácsok és lakatosok

száma, ellenben a többi felsorolt iparágak elsorvadásra vannak ítélve. Ilyenek például a csutorások és fazekasok (pipacsinalók), azután a kalap- és süveggyártók, késesek, fésűsök és különösen a szűcsök és gombkötők. Az utóbbiak 1807-ben még 37-en voltak, az 1920. évi népszámlálás már csak 1 ilyen iparost talált. Feltűnő, hogy a vargák és a sertésvágók (hentesek) száma is kevesebb, mint a felényire csökkent e 113 év alatt. Sőt még könyvkötő is kevesebb van, mint a múlt század elején. Az összehasonlítás azonban nem lehet egészen teljes, mert csak a mesterek számát tudjuk összevetni, a segédekét azonban nem. Bizonyára ma többen foglalkoznak könyvkötéssel, mint egy századdal ezelőtt. A fenti kimutatás természetesen csak a régebben ismert iparágakat sorolja fel s nem ad számot arról a temérdek sok új iparágról, amely az utolsó 100 évben keletkezett és kifejlődött.

A foglalkozásnak és vallásfelekezetenek összefüggésére már fentebb rámutattunk, nem lesz érdekesség nélkül, ha en-

16. Az önálló iparosok száma egyes iparágok-
kint 1807-ben és 1920-ban.

Nombre des industriels suivant les branches
d'industrie, en 1807 et 1920.

Iparág Branche d'industrie	1807	1920
Asztalos — Menuisiers	26	119
Kádár — Tonneliers	30	18
Kovács — Forgerons	41	93
Csutorás (esztergályos) — Faiseurs de bouts de tuyau de pipe (tourneurs)	43	6
Ács — Charpentiers	46	54
Lakatos — Serruriers	31	113
Szabó — Tailleurs	425	542
Szűcs — Fourreurs	104	14
Csizmadia és cipész — Cordonniers	763	806
Varga — Savetiers	186	83
Kalapszínáló — Chapeliers	12	8
Süvegcsináló — Bonnetiers	19	3
Gombkötő — Faiseurs de boutons .	37	1
Fésűs — Faiseurs de peignes	58	4
Késes — Couteliers	12	6
Bognár — Charrons	65	66
Fazekas, pipaacsináló — Potiers, fai- seurs de pipes	105	19
Könyvkötő — Relieurs	10	6
Mészáros, marhavágó — Bouchers, tu- eurs de boeufs	68	45
Sertésvágó (hentes) — Tueurs de porcs (charcutiers)	186	83

nek az összefüggésnek részleteit is vizs-
gálat tárgyává tesszük. A három fő vallás-
felekezetre vonatkozólag a 17. számú
összeállítás szemlélteti ezt.

A református törzslakosság legnagyobb
arányban van az őstermelők és a külön-
böző napszamosok között. Ez a két foglal-
kozás különben is szoros kapcsolatban
van egymással, mert a napszamosok a
mezőgazdasági osztályból kerülnek ki.
Legkisebb viszont a reformátusok aránya
— nem szólva a bányászatról, mely itten
néhány egyénnel szinte véletlenül van
képviselve — a kereskedelemben, ahol
csak 35·5%-ot képvisel. Valamikor Deb-
recen híres volt arról, hogy tekintélyes
számú kereskedőosztálya van s hogy a
kereskedőosztály tisztja magyar és kálvi-
nista. Az említett Hübner-Fejér Lexikon
azt mondja Debrecenről, hogy „csaknem
az egyetlenegy királyi város magyar ha-
zánkban, melyben számosabban magyar
kereskedők is találatnak“. Ma már azon-
ban a református magyarság nagyobb
részben átengedte a kereskedelmet az élel-
mes és feltűnően szaporodó zsidóságnak,
amely ma már majdnem felét teszik a ke-
reskedők osztályának.

17. Az egyes foglalkozási főosztályokhoz tartozók a három fő vallásfelekezet szerint 1920-ban.

Répartition des habitants appartenant aux principales classes de professions, suivant les trois cultes
principaux. en 1920.

Megnevezés — Désignation	Összesen Total	E b b ő l			D o n t		
		róm. kath. cath. r.	reform. calvinistes	izraelita israélites	róm. kath. cath. r.	reform. calvinistes	izraelita israélites
		abszolút számban nombres absolus			en %ban		
I. Őstermelés — Production du sol	25.748	3.489	20.808	456	13·6	80·8	1·8
II. Bányászat, ipar és forgalom — Mines, industrie et trafic							
A) Bányászat és kohászat — Mines et hauts fourneaux	14	9	2	—	64·3	14·3	
B) Ipar — Industrie	30.696	5.797	19.969	3.443	18·9	65·1	11·2
C) Kereskedelem és hitel — Commerce et crédit	8.216	1.004	2.916	4.004	12·2	35·5	48·7
D) Közlekedés — Voies de commu- nications	9.524	2.333	6.156	395	24·5	64·6	4·1
II. Bányászat, ipar és forgalom összesen — Mines, industrie et trafic au total	48.450	9.143	29.043	7.842	18·9	59·9	16·2
III. Közszolgálat és szabad fogl. — Services publ. et professions libér.	9.469	2.346	5.712	853	24·8	60·3	9·0
IV. Véderő — Défense nationale	4.155	1.380	2.222	168	33·2	53·5	4·0
V. Különböző gazd. és k. m. n. napsz. — Différens journaliers agric. et spéc. non dénomés	2.453	295	1.992	53	12·0	81·2	2·2
VI. Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. — Retrai- tés, rentiers, etc.	5.547	1.472	3.267	524	26·5	58·9	9·4
VII—VIII. Egyéb és ismeretlen foglalk. — Autres et personnes de profess. inconnue	3.727	951	2.264	192	25·5	60·7	5·2
IX. Házi cselédek — Domestiques d. maison	3.637	779	2.494	82	21·4	68·6	2·3
Összesen — Total:	103.186	19.855	67.802	10.170	19·2	65·7	9·8

A római katolikusok legtöbben vannak a véderőhöz tartozók csoportjában, ahol 33·2%-kal vannak képviselve. Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1920. évi népszámlálás a véderőhöz tartozók számát a valóságosnál magasabbnak mutatta ki, amint erre már a népszámlálási I. kötet megjelenése alkalmából is rámutattunk. A trianoni békekötés intézkedései ekkor még nem léptek mind életbe s a népszámlálás idején még nagyon sok volt azoknak a száma, akik még nem szereltek le és különböző félig katonai alakulatokba voltak beszervezve. Azóta a véderő száma természetesen lenyegesen redukálódott. Je-

lentékeny arányban vannak továbbá a róm. katolikusok a nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. csoportban (26·5%), ami összefüggésben van azzal, hogy a r. katolikusok aránya a közszolgálat és szabad foglalkozások csoportjában is (24·8%) meghaladja a városi átlagot. Az átlagon felül van még a római katolikusok aránya a közlekedésnél is (24·5%), azután a házicselédek között (21·4%), végül az egyéb foglalkozásúak között (25·5%). Legkevésbé vannak viszont képviselve a róm. katolikusok az őstermelésnél s ezzel kapcsolatban a napzámosok között. Ugyancsak kevés a róm. katolikus a kereskedelem és hitel csoport-

18. Egyes fontosabb foglalkozási alcsoportok keresői a három fő vallásfelekezet szerint 1920-ban.

Habitants gagnant leur vie dans quelques importants sous-groupes de professions, suivant les trois cultes principaux en 1920.

M e g n e v e z é s D é s i g n a t i o n	Keresők összesen Habitants gagnant leur vie au total	E b b ő l — D o n t					
		r. kath. cath. r.	reform. calvi- nistes	izraelita israélit.	r. kath. cath. r.	reform. calvi- nistes	izraelita israélit.
		abszolút számban nombres absolus			en %-ban		
Nagybirtokosok 1000 kat. holdon felül — <i>Grands propriétaires, plus de 1000 arp. cad.</i>	16	5	4	7	31·3	25·0	43·7
Középbirtokosok 100—1000 kat. holdig — <i>Moyens propriétaires, de 100 à 1000 arp. cad.</i>	168	15	123	29	8·9	73·2	17·3
Bérlők 100 kat. holdon felül — <i>Fermiers, plus de 100 arp. cad.</i>	74	10	35	29	13·5	47·3	39·2
Kisbirtokos (kisbérlő) 50—100 kat. holdig — <i>Petits propriétaires (fermiers), de 50 à 100 arp. c.</i>	445	25	402	17	5·6	90·3	3·8
Kisbirtokos (kisbérlő) 10—50 kat. holdig — <i>Petits propriétaires (fermiers), de 10 à 50 arp. cad.</i>	2310	182	2062	23	7·9	89·3	1·0
Kisbirtokos (kisbérlő) 5—10 kat. holdig — <i>Petits propriétaires (fermiers), de 5 à 10 arp. cad.</i>	557	30	514	5	5·4	92·3	0·9
Kisbirtokos (kisbérlő) 5 kat. holdon alul — <i>Petits propriétaires (fermiers), moins de 5 arp. cad.</i>	510	38	440	19	7·5	86·3	3·7
Gazdasági tisztviselők — <i>Employés d'exploitation rurale</i>	54	13	18	16	24·1	33·3	29·6
Gazdasági cselédek — <i>Domestiques d'exploitation rurale</i>	2327	426	1767	7	18·3	75·9	0·3
Mezőgazdasági munkások — <i>Ouvriers agricoles</i>	3779	602	2958	18	15·9	78·3	0·5
Erdészeti és szénégetés körében alkalmazott segéd-személyzet — <i>Personnel auxiliaire forestier et faisant du charbon</i>	807	96	637	1	11·9	78·9	0·1
Önálló iparosok — <i>Industriels</i>	4141	775	2460	591	18·7	59·4	14·3
Ipari tisztviselők — <i>Employés d'industrie</i>	347	96	114	115	27·7	32·9	33·1
Ipar körében alkalmazott egyéb segéd-személyzet — <i>Autre personnel auxil. d'industrie</i>	9212	1796	6292	643	19·5	68·3	7·0
Önálló kereskedelem és hitel körében — <i>Personnes indépend. dans le commerce et les établis. de crédit</i>	1520	165	589	708	10·9	38·7	46·6
Kereskedelem és hitel körében alkalmazott tisztviselők — <i>Employés de commerce et d'établis. de crédit</i>	843	170	250	376	20·2	29·7	44·6
Kereskedelem és hitel körében alkalmazott egyéb segéd-személyzet — <i>Autre personnel auxil. de commerce et d'établis. de crédit</i>	1188	174	597	362	14·6	50·2	30·5
Közlekedés körében alkalmazott tisztviselők — <i>Employés de voies de communicat.</i>	758	297	328	76	39·2	43·3	10·0
Közlekedés körében alkalmazott egyéb segéd-személyzet — <i>Autre personnel auxil. de voies de communicat.</i>	2043	431	1424	31	21·1	69·7	1·5

jában is (12·2%), ahol a zsidók dominálnak 48·7%-kal. A zsidók aránya egyébként a városi átlagot még csak az iparban múlja felül (11·2%), a többi foglalkozási csoportban — még az értelmiségben is — arányuk nem éri el a városi átlagot. Az őstermelők, napszámosok és házicselédek között az izraeliták aránya már csak 1·8—2·3%.

Még jobban kitűnik a különbség az egyes felekezeteknek a foglalkozásokban elfoglalt szerepe tekintetében, ha az egyes foglalkozási csoportokat tovább részletezzük, különösen az alkalmaztatási viszony szempontjából.

Legérdekesebb és legjellemzőbb itt is az izraeliták szerepe. A birtokosok között annál nagyobb %-kal szerepelnek, minél nagyobb birtokkategóriáról van szó. Csúpan a legalsóbb birtokkategória (5 kat. holdon alul) képez kivételt, ahová — úgy látszik — már a telektulajdonosok is be vannak számítva. Feltűnő magas aránnyal szerepelnek a 100 holdon felüli bér-
lők és a gazdasági tisztviselők között is, ellenben a gazdasági cselédek és munkások között csak egészen minimális számban találhatók. Az ipar-forgalom segédszemélyzete között is alacsony az arányuk, ellenben az önállók és különösen a tisztviselők között jóval magasabb arányban vannak. A reformátusok természetesen leg a kisbirtokosok között szerepelnek

legnagyobb arányban, de a gazdasági cselédeknek és munkásoknak is több mint háromnegyedét teszik. Az ipar-forgalom csoportjaiban inkább a segédszemélyzet között foglalnak el nagyobb arányt, kevesebben vannak az önállók, még kevesebben a tisztviselők között. A róm. katolikusoknál majdnem fordított a helyzet, ők az iparforgalmi tisztviselők között foglalnak inkább részt, mint az önállók és az egyéb segédszemélyzet között. Az őstermelésnél pedig nagyobb kontingenst szolgáltatnak a birtoktalan csoportokhoz (celédek, munkások), mint a birtokosokhoz, akik között — nem számítva a csekély számú nagybirtokosokat — arányuk a 10%-ot sem éri el.

Már fentebb említettük, hogy a kereskedelem, amely régebben igen fontos jövedelmi forrását tette a város lakosságának, mennyire tiszta magyar jellegű volt Debrecenben, ahol a zsidóság beözönlése előtt még a görög és rác kereskedők sem tudtak gyökeret verni. Ma már a kereskedelemnek fele, sőt, ha a tulajdonképeni kereskedelmet vesszük, körülbelül kétharmada a zsidóság kezében van, és a régi református kereskedőelem erősen viszaszorult. Statisztikailag ezt a folyamatot csak az utolsó két évtizedben tudjuk megfigyelni, s minthogy elsősorban az önálló kereskedők száma fontos, ezekre nézve adjuk az adatokat.

19. Az önálló kereskedők száma a három fő vallásfelekezet szerint a férfiak és nők megkülönböztetésével a három utolsó népszámlálás idejében.

Nombre des commerçants indépendants suivant les trois cultes principaux et le sexe, lors des derniers trois recensements.

Év Année	Az önálló kereskedők Commerçants indépendants				Az önálló kereskedők (férfiak) Commerçants indépendants (hommes)				Az önálló kereskedő-nők Commerçantes indépendantes			
	száma nombre	közül — Dont			száma nombre	közül — Dont			száma nombre	közül — Dont		
		r. kath. cath. r.	ref. calvin.	izr. isr.		r. kath. cath. r.	ref. calvin.	izr. isr.		r. kath. cath. r.	ref. calvin.	izr. isr.
abszolút számban — nombres absolus												
1900	957	93	424	411	639	63	177	379	318	30	247	32
1910	1.185	103	504	538	795	70	204	489	390	33	300	49
1920	1.520	165	589	708	931	91	207	596	589	74	382	112
e n %-b a n												
1900	100·0	9·7	44·3	43·0	100·0	9·9	27·7	59·3	100·0	9·4	77·7	10·1
1910	100·0	8·7	42·5	45·4	100·0	8·8	25·7	61·5	100·0	8·5	76·9	12·6
1920	100·0	10·9	38·7	46·6	100·0	9·8	22·2	64·0	100·0	12·6	64·9	19·0

1900-ban még az önálló kereskedők közül 44·3% volt református s 43·0% volt izraelita. 1920-ig a reformátusok aránya lement 38·7%-ra, a zsidóké pedig felemelkedett 46·6%-ra. Ha pedig csak az önálló férfikereskedőket tekintjük, akik a tulajdonképeni kereskedelmet képviselik, mert az önálló kereskedőnők legnagyobb része kofa és egyéb piaci árús, úgy a folyamat, amelyet a számok mutatnak, még szomorúbb a reformátusságra. Az

önálló kereskedőférfiak között ugyanis a reformátusok aránya 27·7%-ról 22·2%-ra ment le 20 év alatt, ugyanakkor a zsidóké 59·3%-ról 64·0%-ra ugrott fel. S amint a nőkre vonatkozó adatok mutatják, az izraeliták itt is rohamosan tért foglalnak a reformátusok rovására.

Még egy pillantást kívánunk vetni a három fő vallásfelekezeten az értelmiség egyes csoportjaiban elfoglalt szerepére.

20. A közszolgálat és szabadfoglalkozások némely fontosabb alcsoportjaihoz tartozó keresők száma a három fő vallásfelekezet szerint 1920-ban.

Nombres des habitants gagnant leur vie, en 1920, dans quelques importants sous-groupes des services publics et des professions libérales, suivant les trois cultes principaux.

Foglalkozási alcsoportok <i>Sous-groupes de professions</i>	Összes szám <i>Nombre total</i>	E b b ő l — D o n t					
		r. kath. <i>cat. r.</i>	ref. <i>calvinistes</i>	izr. <i>izr.</i>	r. kath. <i>cat. r.</i>	ref. <i>calvinistes</i>	izr. <i>izr.</i>
		abszolút számban <i>nombres absolus</i>			en %-ban		
Állami tisztviselők — <i>Fonctionnaires de l'Etat</i>	309	135	140	8	43·7	45·3	2·6
Városi tisztv. — <i>Fonctionnaires municipaux</i>	240	40	185	5	16·7	77·1	2·1
Bírák és ügyészek — <i>Juges et procureurs</i>	76	27	44	—	35·5	57·9	—
Bírósági, ügyészégi tisztviselők — <i>Fonctionn. des tribunaux et du Parquet</i>	94	33	48	7	35·1	51·1	7·4
Ügyvédek — <i>Avocats</i>	145	16	61	65	11·0	42·1	44·8
Elemi isk. tanítók és tanítónők — <i>Instituteurs et institutrices primaires</i>	266	51	170	29	19·2	63·9	10·9
Polgári isk. tanítók és tanítónők — <i>Instituteurs et institutrices d'école "bourgeoise"</i>	41	12	17	8	29·3	41·5	19·5
Középiskolai tanárok — <i>Professeurs d'école moyenne</i>	73	26	36	5	35·6	49·3	6·8
Orvosok — <i>Médecins</i>	93	27	26	37	29·0	28·0	39·8
Szülésznők — <i>Sages-femmes</i>	82	18	54	6	22·0	65·9	7·3
Színészek és színésznők — <i>Acteurs et actrices</i>	67	31	20	12	46·3	29·9	17·9

Az egyes felekezetek arányszáma legközelebb áll a városi arányhoz azokban az értelmiségi csoportokban, amelyek túlnyomóan a város törzslakosságából kerülnek ki. Ilyenek az elemi iskolai tanítók és a szülésznők. A városi tisztviselői állások a régi gyakorlat szerint szemmel láthatólag a református őslakosságnak vannak fenntartva s ide az izraeliták is csak kis számban nyérnek bebocsátást. Ellenben

az állami tisztviselők között már majdnem annyi a róm. katolikus, mint a református, a bírák, bírósági tisztviselők, polgári és középiskolai tanárok között szintén erős a róm. katolikus elem, bár jóval kevesebb, mint a református. Ellenben a színészek és színésznők között, kik az egész országból rekrutálódnak, a róm. katolikusok száma már erősen meghaladja a reformátusokét. Legsajátságosabb az iz-

raeliták szerepe; az állami és városi tisztviselők között alig szerepelnek, a tanügy terén is csak a polgári iskolai tanítók között látjuk őket nagyobb számban, ellenben a szabad foglalkozások közül az orvosi és ügyvédi pályát annyira előzönlítették, hogy a két értelmiségi csoportban relatív többségben vannak. Az ügyvédek között 1900-ban még csak 29·0, 1910-ben 43·2 és 1920-ban már 44·8% volt az izraelita. Ugyanezen idő alatt a reformátusok aránya 65·2-ről 48·7-re, majd 42·1-re szállott alá.

Még néhány szóval ismertetjük a lakosság társadalmi tagozódására vonatkozó adatokat, amennyire ezt a foglalkozási adatokból meg lehet állapítani. Nagyjából megvan erre a mód, ha az önállókat a polgársághoz, a tisztviselőket pedig — úgy az értelmiségi, mint a gazdasági ágakban foglalkozó tisztviselőket — az értelmiséghez számítjuk, a nem önálló egyéb segéd-személyzetet pedig a munkásosztállyal vesszük egynek. Így állapítva meg a társadalmi csoportokat, a következő képet kapjuk:

21. A lakosság társadalmi tagozódása az utolsó négy népszámlálás szerint.

Répartition sociale de la population suivant les quatre derniers recensements.

É v Année	Száz lakos közül — Proportion pour cent habitans		
	önálló (polgárság) — des personnes indépendantes de la bourgeoisie	tisztviselő (értelmiség) — des fonctionnaires, des gens instruits	segéd-személyzet (munkásság) — du personnel auxiliaire, des ouvriers
1890	26·4	5·4	68·2
1900	24·7	6·6	68·7
1910	22·7	7·9	69·4
1920	24·6	10·1	65·3

Debrecen lakosságának tehát csak 24·6%-a számítható a polgársághoz, 10·1% az értelmiséghez s majdnem kétharmadrész, 65·3% munkásokból áll. A fejlődés menete 1890-től 1910-ig egyenletesnek és folyamatosnak látszik. A nagyipar fejlődése folytán az önálló existenciák aránya fokozatosan csökken és mind több lesz a tisztviselő és a munkás. A háborús évtizedben az értelmiségre nézve folytatódott ez a folyamat, a nagyipar krízise azonban a munkásság számát megcsappantotta s újra sok apró önálló existenciát teremtett, ezért látjuk, hogy a polgárság aránya a háború után újra megnövekedett. Ez a folyamat tehát egyáltalán nem a gazdasági megerősödésnek a következménye, hanem valószínűleg csak átmeneti jelenség, amely később ismét a régi irányzatnak fog helyet adni.

A közölt adatok a debreceni nép összetételének sok érdekes részletére világítanak rá s elénk tárják azt a fejlődési folyamatot, amely a lakosság felekezeti összetételében, kulturális és foglalkozási viszonyaiban végbemegy. Debrecenben ezek a folyamatok határozott irányzatokat mutatnak, amelyek több tekintetben biztatók, de vannak e fejlődésnek megfontolásra készítő momentumai is. A város vezetőségén áll, hogy a fejlődést a statisztika nyújtotta tanulságok alapján olyan irányba vezesse, hogy az úgy a város lakosságának, mint a nemzetnek is, amelynek Debrecen lakossága értékes részét képezi, javára és boldogulására szolgáljon.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR
Lelt.
1248-1971

